

KİTAP TANITIMI

*Ekber S. Ahmed, İslâm ve Antropoloji, İnsan Yayınları,
Çev: Bedri Gencer, İstanbul, 1995, ss. 140.*

CENGİZ KANIK

ARŞ. GÖR., SIİRT Ü., İLAHİYAT F., FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ B.

Özgün adı 'Towards İslâmic Anthropology' olan kitap Yıldız Üniversitesi Öğretim üyelerinden Bedri Gencer'in akıcı üslubuyla 1995 yılında İnsan Yayınları tarafından basılmıştır. Kitabı İngilizceden Türkçeye çeviren Bedri Gencer, özet mahiyetinde bir yazıyla konunun önemini okuyucuya ifade etmeye çalışmıştır. Amerika'da 1986 yılında şehit edilen aktivist ve siyaset bilimci İsmail Raci Faruki'nin önsözü de kitabın önemini yeterince izah etmiştir. Kitap, iki temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm dört kısma ayrılmıştır. İlk kısımda Giriş ve onun alt başlıkları 'Antropoloji Bilimi',

‘Antropoloji ve Diğer İnsan Bilimleri’ ‘Antropoloji ve Sömürgeci Mücadele’ yer almaktadır. İkinci kısımda ‘Antropolojik Alan Araştırması’, üçüncü kısımda ‘Batılı Antropolojide Teorik Çerçevesel’ ve onun alt bölümleri, ‘Sosyal Yapı’, ‘Akrabalık ve Politik Örgüt’, ‘İnançlar, Büyü ve Din’, ‘Ekonomik Antropoloji’, ‘Sosyal Değişme Süreçleri’, dördüncü kısımda ‘Oryantalist Antropoloji’ yer almaktadır. İkinci Bölüm ise iki kısma ayrılmıştır. ‘İslamî Antropoloji’ ve onun alt başlıkları ‘Tanım Sorunu’ ‘Müslüman Toplamlar’, ‘Hz. Peygamber’in Zamanında Toplum’ konuları son bölümde ise ‘Sonuç’ ve ‘Tavsiyeler’ yer almaktadır.

Ekber Ahmed gibi dünyaca bilinen bir Müslüman Antropolog tarafından yazılan bu eser, Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü’nün ‘*Bilginin İslamileştirilmesi*’ noktasında yayınladığı birçok çalışmanın ilki olması yönüyle önemlidir. “*Bilginin İslamileştirilmesi*” projesinin mimarı siyaset bilimci İsmail Raci Faruki ‘*Bilginin İslamileştirilmesi: Genel İlkeler ve Çalışma Planı*’ adlı eserinde bu çalışmanın amacını, bütün disiplinlerde en üst aşamaya gelmek, her bir disiplini İslamî temeller üzerinde yeniden kurmak ve bunun hazırlığını yapmak olarak ifade etmektedir. Bir bakıma ‘İslamileştirme’den amaçlarının, mevcut bilginin eksikliklerini, metodunu düzeltmek, dogmatik ve ideolojik bir yapıdan kurtarmaktır. Bu çerçevede Faruki, Ekber’in bu kitabını antropoloji alanında İslamî bir bakışla eleştirel ve sistematik olarak yazılmış ilk çalışma olarak takdim etmektedir.

Faruki, Batılı antropologların antropolojinin ana konusu olan ırk/etnisiteyi ırk merkezliğe dönüştürmesini eleştirmektedir. İslam’a göre ırklar mukaddestir. Buradan hareketle Faruki, Müslüman bir perspektifle antropoloji ile ilgili yapılan çalışma ve incelemelere daha fazla önem verilmesini arzulamaktadır.

Antropoloji Bilimi başlığı altında Ekber, antropolojiyi, kişinin başkalarını anlamaya çalışırken kendisini tanımasına imkân sunan bir bilim dalı olarak görmektedir. Ekber, empatiye kapı aralaması yönü ve işleviyle antropolojiyi önemseyerek şu tarifi yapar. “ Antropoloji, bizi insanın özündeki birliğinden haberdar eder ve dolayısıyla herkesin bir diğerini fark etmesine imkân verir.” Eski kavimlerin -Kuzeybatı Uganda’daki Lugbara kabilesinden tutun eski Yunanlıların- başkalarının kendilerine zarar verecek yabancı olduğunu düşündüklerini dile getiren Ekber buradan hare-

ketle aynı anlayışın, Batı felsefesinden etkilenen Batılılar için de geçerli olduğunu söyler.

Antropolojinin tarihsel çalışmalarına değinen Ekber'e göre, 18 ve 19. asırlarda Batı Antropolojisi'nin ilk bilgi kaynakları misyoner ve gezginlerin gözlemlerinden elde edilmiştir. Daha sonra antropoloji alanıyla ilgili yazılan eserler alan araştırması yerine masa başında yazılan eserlerden oluşmuştur ki; bu tür eserlerin yazarları arasında David Hume, Adam Smith ve Ferguson ve Montesquieu, Condorcet gibi meşhur kişiler de bulunmaktadır. Bu çerçevede Ekber Ahmed, ilkel kurumlar hakkındaki eserlerin herhangi bir saha araştırmasına dayanmayan, etnosentrik çalışmalar olduğunu zikretmektedir. Ayrıca O, 19. yüzyılın sonlarında ilkel insanlarla ilgili birçok eser yazan Sir James Frazer'in hayatında hiçbir ilkel insanı görmemesini çarpıcı bir örnek olarak verir. Fakat ilginçtir ki, bu tür çalışmalar nesnellik ve bilimsellik noktasında zaaflar, eksiklikler içermesine rağmen hem aydınlar hem de genel okuyucu kitlesinin ilgisini çekmeyi başarmıştır.

Ekber, Batılılar tarafından yapılan antropolojik çalışmaların çoğunu eleştirse de İngilizli antropologların Melanesia, Radcliffe-Brown'un Andaman Adalarına dair incelemesini, Malinowski'nin Pasifik'teki Trobriand Adaları'nda gerçekleştirdiği çalışmalarını modern sosyoloji açısından değerli bulmaktadır.

Antropoloji ve Sömürgeci Mücadele bölümünde Ekber, Modern Antropolojiyi sömürgeciliğin bir ürünü olmakla eleştiren Marksistlere kısmen katılmaktadır. Özellikle Ona göre etnografik araştırmalar sömürgecilğe imkân sağlamıştır. Örnek olarak Napolyon'un Mısır seferi esnasında bilim adamlarının içinde etnografaların da bulundurmasını gösterir. Yerel giysiler giyinen ve araştırma yaptıkları toplumların dillerini konuşmaya başlayan oryantalistler ve antropologların sağladığı çalışmalarla batılı devletler sömürgelerini daha etkin yönetmişlerdir. Onların raporları doğrultusunda şefler, krallar atanıyor ve azlediliyordu. Buradan hareketle Ekber'e göre sömürgecilik ile akademik antropoloji arasındaki ilişki Müslüman ülkelerin sömürgecilikten kurtulduğu İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Ekber, ideolojik ve politik içeriklere sahip olmasına rağmen bütün etnografik çalışmaları toptan yoksaymamaktadır. Özellikle Fransız sö-

mürge yöneticisi Robert Montagne'nin Fas 'taki Berberiler üzerine yapmış olduğu çalışmayı iyi çalışmalar arasında zikreder.

Antropolojik Alan Araştırması adlı bölümde Ekber Ahmed, antropolojinin zorluğundan ve bir antropologda olması gereken özelliklerden bahseder. Antropoloji biliminin konusunun 'insan' olması Ekber'e göre, fen bilimlerinde olduğu gibi hipotezlerin laboratuvar ortamında test edilmesine imkân vermemektedir. Dolayısıyla tabii bilimlerdeki gibi deney ortamını hazırlamak neredeyse imkânsızdır. Çünkü insanın her bir davranışı biriciktir. Bundan dolayı antropologların araçları deneyden çok gözlem, yorumlama ve karşılaştırmadır. Fakat sözkonusu bu durum antropolojinin teoriden bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir.

Ekber, modern sosyal antropoloji alanında araştırma yapacakların mutlaka toplumların sosyal ve kültürel karşılaştırmasını yapabilmesi için alanla alakalı özel bir eğitimden geçmesi gerektiğine değinmektedir. Böyle bir eğitimden geçen araştırmacı, çalıştığı konuyla alakalı en doğru soruları sorabilme, en iyi teknikleri kullanabilme özelliği kazanır. Ayrıca, bu eğitim sonucunda araştırmacı farklı kültür ve topluluklarda yaşayabilme cesareti ve direnci kazanabilmektedir.

Ekber Ahmed, sosyal antropologda olması gereken özellikler olarak, uyumlu, anlayışlı, görgülü, perspektif duygusu, güler yüzlülük ve konuk olduğu yerde ev sahibine karşı nezaket ve saygı gösterme olarak ifade eder. Ve bununla birlikte antropolog Ona göre, incelediği topluluğun mümkün olduğunca gündelik yaşantısına katılmalıdır.

İnançlar, Büyü ve Din bölümünde Ekber'e göre, sosyal antropologlar araştırma yaptıkları insanların inanç ve değerlerini kısmen dikkate almışlardır. Ona göre, insanların değerleri, beklentileri dikkate alınmadan sosyal kurumlar yeterince anlaşılabilir. Bundan dolayı, Ekber, Emile Durkheim'in 'Année Sociologique' adında bir kurum kurmasına karşın burada görev yapan antropologların alan araştırmasından yoksun seyyahların yazdıklarıyla yetinmelerini eleştirmektedir. Çok fazla efor sarfedilmesine rağmen bu kurumda üretilen çalışmalar gerçeklikten uzaktır. Fakat Ahmed, Evans-Pritchard'ın "Azandeler Arasında Büyücülük, Kehanet ve Büyü" eserini sağlam bir çalışma olarak zikreder.

Ekber Ahmed, Durkheim'in 'totemizm'i toplumun kendisinde bulunan teorisine karşı çıkmaktadır. Ayrıca Freud'un totemizmi "Oedipus kompleksi'ne bağlamasını eleştirmekle yetinmeyip bilimsellikten uzak olduğunu söyler.

Ayrıca Ekber, kitabın bu bölümünde antropologlar için önemli bir yeri olan 'ritüel' kavramına değinmektedir. Ekber, ritüeli, bilimsel terimlerle ifade edilemeyen şeyleri söylemeye yarayan bir dil olarak tarif etmektedir. Ayrıca O, dini sembollerin insan ürünü olduğunu dile getirmenin dine zarar vermediğini, çünkü ritüellerin bir şey hakkındaki ifade araçları oluşları onları bu tehlikeden kurtardığını sözlerine ekler.

Kitabın *sosyal değişme ve süreçleri* bölümünde Ekber Ahmed, değişimin her toplumda geçerli olduğunu söyler. Fakat değişimin hızı toplumdaki topluma farklılık gösterebilmektedir. Bundan dolayı Ona göre, araştırmacı, sosyal değişimin varisi olan sosyal, kültürel kurumların zaman içerisindeki değişimlerini sosyal, kültürel ve ekolojik faktörler bağlamında incelemek zorundadır.

Ekber, iki tür sosyal çatışmadan bahsetmekte ve keza sosyal değişmeyi bunlardan ayırt etmektedir. Birinci değişim doğal bir süreçtir ve insanın yaşaması, ölmesi ve yerine başkalarının gelmesi gibi değişiklikler ki; sosyal roller sosyal sistemin yapısında ciddi bir değişime yol açmaz. İkinci tür değişim ise radikaldir. Bu değişimde bazı kurumlar yer değiştirir. Ona göre radikal değişimin baskısı altında kalan toplumlar çoğunlukla dönüşmektedir.

Ekber Ahmed, *oryantalizm ve antropoloji* bölümünde Edward Said'in 'Orientalism' çalışmasını oryantalistlerin niyetlerini ifşa etmesinden dolayı önem atfetmektedir. Buna rağmen, çalışmanın duygusal bir öfkenin eseri olması ve oryantalizmin bazı basit zaafalarını içermemesinden dolayı da eleştirmektedir. Bunun yanında önemli bir oryantalist olan Lewis'i İslam öncesi Arabistan'ın sosyal yapısını açıklarken kullandığı 'krallar' ve 'feodallar' gibi ortaçağ kavramlarından dolayı eleştirmektedir. Ayrıca, Ekber, Gibb ve Grunebaum gibi oryantalistlerin ise hâlen İslam için 'Muhammedanism' sözünü kullanmalarını, Watt'ın kendi çağlarını barış olarak nitelemesi ve Peygamber'in dönemini 'şiddet' ve 'barbarlık' olarak tasvir etmesini, 'Haceriye: İslam Dünyasının Kıyamı' kitabın yazarları Cro-

ne ve Cook'un peygamberliğinin Ömer'e ait olduğunu, Muhammed'in onun peygamberliğini tebliğ etmekle görevliyken makamı kendine tahsis ettiği gibi ileri sürdüğü iddiaları ve Müslüman kadınlar üzerine yapılan olumsuz tasvirleri eleştirmektedir. Buna rağmen Oxford'lu Antropolog Singer ve Harvard'lı Amerikalı Profesör Fischer'in çalışmalarını kayda değer bulmaktadır.

İslami Antropoloji bölümünde Ekber, sosyolojinin ve antropolojinin Ibn Haldun'dan sonra gelişim sürecini ele alır. Ekber, Ibn Haldun'un, Weber'in *liderlik tipolojisi*, Pareto'nun *elitlerin dolaşımı*, Gellner'in *sarkaç hareketi* kavramları üzerindeki etkisine değinir. Ayrıca Ibn Haldun'un gölgesinde kalan ve ondan yaklaşık 3 asır önce yaşayan el- Biruni (973-1048) ve Hindistan hakkındaki çalışması olan '*Kitabu'l Hind*' eserinden bahseder. Bu çalışmasından hareketle Biruni'yi 'antropolojinin babası' olarak zikreder.

Ekber Ahmed, İslamî Antropolojiyi; "İslam'ın insanlık, bilgi ve hoşgörü gibi evrensel ilkelerine bağlı âlimler tarafından Müslüman cemaatlerin incelenmesi" olarak tanımlamaktadır. Müslüman antropoloğun görevi ise Allah'ın rızasına uygun toplumun inşasına çalışmak olduğunu belirtir. Değindiği önemli tespitlerden biri de antropolojinin sağlıklı ve nesnel sonuçlara ulaşmasının ancak fenomenolojik yöntemle olabileceğidir. O, antropoloğun gözünde incelediği toplumun erdemleri noktasında belli bir anlayışa varmasını zorunlu görmektedir. Bu bölümde değindiği diğer bir nokta ise, Müslüman antropologlardır. Ekber, Müslüman antropolog sayısının az olduğunu söylemekle birlikte dünyada saygınlık kazanmış antropologlara Türkiyeli Nur Yalman ve Hindistanlı İmtiyaz Ahmed'i örnek gösterir Ekber'in dikkat çektiği önemli noktalardan biri de herkesin anlayacağı, faydalanacağı eserlerin yazılmasının gerekliliğidir.

Sonuç olarak, yaklaşık yirmi yıl önce Türkçeye kazandırılan kitap, üzerinden uzun bir süre geçmiş olsa bile okunmayı hak etmektedir. Ayrıca Ekber Ahmed'in dünyada bilinen, saygın bir bilim adamı oluşu da kitabın önemine dair bir bilgi vermektedir. Bu açıdan kitap, alana giriş yapan araştırmacılara önemli tespitler içermektedir.

